

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Csűry Bálint:

Jegyzetek a moldvai magyarok népköltészetéről¹

A moldvai magyaroknál a nyelvnek, néphagyományoknak igazi letéteményese és őrzője a nő. A férfi beszédén, ki a világgal állandóan érintkezik, megérik a vegyes nyelvűség, a nők beszédén nem. A nők őrzik és tartják fenn a népköltési hagyományokat is. Ha nótát, mesét kérdez az ember a férfiatól, a lányokhoz meg az asszonyokhoz utasítanak. Viszont a katonáskodás révén a régi nótakínészet a férfiak frissítik fel újakkal. Sok olyan nóta terjedt el újabban köztük, melyeket a moldvai magyar fiúk azoktól a székely fiúktól tanultak el, kikkel egy ezredben katonáskodtak.

Az alább közölt népdalok dallamait Németh János kollégám jegyezte föl, a zenei részt az ő följegyzésében közlöm.

1. Zöd pántlika, kinyid gunya...

Zöd pántlika kinyid² gunya, Virágom, virágom!
Zöd pántlika kinyid gunya, Virágom, virágom!
Mert azt a szél könnyen fújja, Virágom, virágom!
Mert azt a szél könnyen fújja, Virágom, virágom!
De a fátyor nehéz gunya, Virágom, virágom!
De a fátyor nehéz gunya, Virágom, virágom!
Mert azt a bú letogolja,³ Virágom, virágom!
Mert azt a bú letogolja, Virágom, virágom!
Tavaszi szél vizet áraszt, Virágom, virágom!
Tavaszi szél vizet áraszt, Virágom, virágom!
Menden madar társot választ, Virágom, virágom!
Menden madar társot választ, Virágom, virágom!
Há én immá kít válasszak? Virágom, virágom!
Há én immá kít válasszak? Virágom, virágom!
Te engemet s én tégedet, Virágom, virágom!
Te engemet s én tégedet, Virágom, virágom!

2. Piros, piros szekfü

¹ 125 évvel ezelőtt, 1886. február 13-án született, s 70 éve, 1941. február 13-án hunyt el dr. Csűry Bálint nyelvész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, a modern nyelvjárás-kutatás egyik legkiválóbb, iskolateremtő mestere. „Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról” című tanulmányának részletével emlékezünk rá. (Forrás: Erdélyi Tudományos Füzetek 27. Kolozsvár 1930. 20–24.) (A Szerk.)

² könnyű

³ leszaggatja, letöri, lesújtja

*Piros, piros székfű, Bongosz⁴ murujánna!
 Valyon ki kaszálja? Valyon ki kaszálja?
 Józsid bíró vágja, Rózsida asszony hányja,
 Józsid bíró vágja, Rózsida asszony hányja.
 Hányd fel a buglyára, Hányd fel a buglyára,
 Minden buglya mellett Tíz pár csókot nékem.*

3. Szegény legény kucorgása...⁵

*Szegény legény kucorgása, Ablak alatt hallgatása...
 Nem feketik az ágyába, Nem feketik az ágyába.
 Ha nem fekszik az ágyába, Ha nem fekszik az ágyába,
 Fekégyék a bojtortánba, Fekégyék a bojtortánba.*

4. S a te fejed akkora...

*S a te fejed akkora, S a te fejed akkora,
 Csillárim hopp, hopp, hopp! Csillárim hopp!
 Mint a széllebokrécška,⁶ Mint a széllebokrécška.
 Csillárim hopp, hopp, hopp! Csillárim hopp!*

5. Hegyen, földén járogatok vala

*Hegyen, földén járogatok vala,
 Virágocskát győjtögetek vala,
 Csokrécskába csokrolgatom vala,
 Csincécskébbe csincselgetem vala,
 Bokrétába bokrolgatom vala.
 Lyányok, lyányok, jó lány barátaim,
 Hajtok⁷ eszte⁸ hozzám guzsajjasba,
 Néktek adom húgom koszorúját,
 Nem kell nekőnk senki koszorúja,
 Mert most kötik e mihinket⁹ vala
 Ágból, bogból s tiszta fehér liliomból.*

⁴ bimbós (majorána)

⁵ E tréfás dalt a lányok éneklék a guzsajjasban, mikor észreveszik, hogy a legények az ablak alatt leskelődnek.

⁶ szőlőbokrécška

⁷ gyertek

⁸ este

⁹ a miénket

6. Érik, érik...

*Érik, érik a cseresnye,
Kondorodik a levele. Háj, háj!
Mennél jobban pirosodik,
Annál jobban kondorodik. Háj, háj!*

7. Jöjj meg, Duna...

*Jöjj meg, Duna, jöjj meg,
Jöjj meg, Duna, jöjj meg,
Esővel, zsáporral
S az én könyveimmel.¹⁰*

8. Jó estét, jó estét...

<i>Jó estét, jó estét, Kazdag legény bíró, Trajlalla, trajlalla Kazdag legény bíró. Iljen le, iljen le Nállink a karszékbe Trajlalla, trajlalla Nállink a karszékbe. Mert én érted gyüttem, Véllem elvigyelek, Trajlalla, trajlalla, Véllem elvigyelek. Verje meg az Isten Seretőmnek anyját. Trajlalla, trajlalla, Seretőmnek anyját.</i>	<i>Minek tilcsa töllem Az ő édesz fiát, Trajlalla, trajlalla, Az ő édesz fiát. Kédnek ha édesz vót, Nékem édeszebb vót, Trajlalla, trajlalla, Nékem édeszebb vót. Elvehetett lenne, Ha segény vótam is, Trajlalla, trajlalla, Ha segény vótam is. Elalhattunk lenne Ketten egy párnán is, Trajlalla, trajlalla, Ketten egy párnán is.</i>
--	---

*Ketten egy párnán is,
Havasz ódalán is,
Trajlalla, trajlalla,
Havasz ódalán is.*

A tél és nyár meséje

Hát eccēr a tél a nyárral veszekettek, hogy melyik legyen a nagyobb. A nyár aszt mondotta, hogy ő a nagyobb. A tél mékszomorkodott, hogy nem engedik még, hogy ő urologgyék és elhatta a nyárt uraságban. A nyár urologott valamennyre ideig, melyik időbe mékszaporodott mendenféle állat. De kiváltképpen a rossz állatok: békák, kígyók és mendenféle. Kiváltképpen a békák mékszaporottak, hogy még egy kirájk is vót nekik és annak e fíja. A nyárnak is vót egy szép lány. A békakirájéknak a fíja el akarta venni a nyárnak a lányát feleségül. A nyár nem akarta, de a békák mékfenyegették, hogy ha nem aggya a lányát az ő kirájk fíja után, akkor nagy baj lesz. A nyár szomorúságában – mert nem lehetett volna, hogy az ő szép lányát egy csúnya béka elvegye feleségül –, elment és mékkereste a barátját, a telet és kérte, hogy jöjjön vissza urologni helyibe, mert ő nem engedi az ő lányát férjhez adni a békák után. Bizodalmas,¹¹ hogy a tél bir valamit csánni a békáknak az elvesztésikre. A tél látván, hogy a nyár megálázta magát, elment, uralkodott. Vót egy igen nagy hideg, melikben elveszett az egész béka, és így elszaladott a nyárnak a lány, hogy nem ment férjhez a békáknak a fia után.

Mondák

Eredetükre vonatkozólag olyan hagyomány él köztük, hogy ők Nagy Lajos magyar királynak Nagy István román királlyal való háborúja alkalmával telepedtek le Moldvában. Egy nyolcvanéves öreg csángótól viszont azt hallottam: „Apókám¹² mondja vala, hogy mitülte¹³ mű őscink Atillával lőtörünet¹⁴ idejöttek, itt ülünk.”¹⁵

¹⁰ könnyeimmel

¹¹ bizonyos

¹² nagyapám

¹³ mióta

¹⁴ alulról

¹⁵ lakunk

Bogdánfalva határában az egyik hegynek ez a neve: Bolcháta. Az a hagyomány él köztük, hogy a Bolcháta tetején volt Szent László király vára, s abban a várban tartotta a király a kincseit.

Figyelemreméltó a Bakó vidéki magyar néphagyománynak Szent László királyhoz fűződő azon magyarázata is, miért hagynak a magyarok két nappal később húst, mint a románok. „Mikor Szent László hadszágbá (= háborúban) vót, aszt a két napot ő kérte Istentől. Mert mű nem vaszárnap hagyunk huszt, hanem kedden eszte. Szent László nyerte Istentől aszt a két napot.”

Zene és művészetoktatás

Megosztott és értékvesztett világunkban kevés olyan dolog van, amely maradandó, örök örömforrásként öleli körül a mindennapok életét. Ezen kevesek közé tartozik a *zene* és valamennyi társművészet évezredek hagyományokat őrző világa. Nem született és nem is fog megszületni olyan hatalom, amely megfékezhetné a művészetek erejének csodálatos áradását, az emberi gondolatokat, fantáziát mozgó kreatív sugárzását. Napjaink agyonhajsolt világában gyógyszerként kellene adagolni a zenét! Ha tehetném, mindenként rábeszelnék, hogy a napját indítsa Bach, Mozart, Beethoven muzsikájával, vagy éppen a nagy romantikusok szívszorongatóan szép, áradó dallamaival. Mennyivel jobb emberek lennének a világon!

Idea? Álom? Lehet. Mégis hiszem és vallom, hogy a muzsika szeretetének, a zenélés örömeinek lelket felszabadító varázsa felemel a hétköznapi gonoszkodásaiból, gyűlölködéseiből, baráti szálakat sző a különböző nyelveken beszélő, a más-más ideákban gondolkodó emberek közé is! A zene varázslat! Megtanít az egymásra való odafigyelésre, humánumot, erőt, szeretetet sugároz az ember és ember, az ember és természet közötti kommunikációban. Napjaink rohanó, eltárgyasult világában ugyan egyre kevesebben hallják meg a szépség, a szeretet hangját, mégis hiszem, hogy a zene varázsos hatalma megtalálja, megérinti az arra érdemes szíveket, lelkeket.

A művészeti oktatás, a magyar zeneművészet: óriási szellemi – s talán nemcsak szellemi – tőkét jelent a világban elfoglalt helyünket nézve. Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Bartók Béla, Kodály Zoltán szellemi örökségén felnőve mindannyian megtapasztalhattuk a zene és művészetek óriási közösségformáló erejét. Személyes, életre szóló élmény volt zenei általános iskolásként megélni a Kodállal való első találkozásomat. Talán első osztályos lehettem, abban az időben, amikor Kodály kezdeményezésére megkezdtek működésüket a zenei általános iskolák Magyarországon, és egy ilyen intézményben látogatott meg bennünket a nagy mester. Gyönyörű kék-fehér kockás ingeskékben, sötétkék hárfamintás nyakendőben, nagy izgalommal a szívünkben mindannyian ott tolongtunk Kodály körül, hogy halljuk és még közelebről lássuk a Mestert, és persze, hogy autogramot kérjünk tőle. Kodály, a nagy tanító, nem adta ám ingyen az aláírást, néhány általa kis papírdarabkára leirt szolmizációs hangot kellett ahhoz leénekelni, hogy a nagy kincshez hozzájuthassunk. Micsoda öröm és büszkeség volt a szívünkben!

Mára, a társadalmi megítélés miatt alig maradt olyan iskola Magyarországon, ahol igazán komolyan vennék az általános iskolai énekórák és a kórusok szerepét, a közös muzsikálás emberformáló erejét, lehetőségeit. „*A zene mindenkié! A zene múlhatatlan része az emberi műveltségnek. Zene nélkül nincs teljes ember*” – mondta Kodály, s cselekedett, amikor elindította a zenei általános iskolák tagozatait. Hová jutottak, hol tartanak ezek a gondolatok manapság?

Napjaink oktatás- és kultúrpolitikája sajnos kevésbé méltányolja és támogatja az évtizedek alatt megeremtődött, s a világ előtt még ma is elismert zenei nevelési, oktatási eredményeinket. Az általános iskolai énekórák csökkentése, a zeneiskolai normatívákért folytatott állandó küzdelem, a zenei-művészeti oktató-nevelő munka jövőjének kiszámíthatatlansága, a szakmai munkától idegen adminisztrációs rendszer beépülése iskolarendszerünk életébe, alapjaiban nehezíti meg az e területen dolgozó közösségek életét. Úgy érzem, napjainkban kicsit misszionáriusként dolgozunk, hogy életben tartsuk a lángot, amelyet Kodály, Bartók, Liszt, Erkel szellemi öröksége hagyott ránk. Énektanártól, zenetanártól, intézményvezetőtől függ e szellemiség léte.

Az elmúlt években a művészetoktatás területén nehezen találtunk kapaszkodókat a gyorsan változó törvények és rendeletek között, melyek nehezítik a tisztánlátást. A művészetoktatás egészét folyamatos *létbizonytalanság* jellemzi. A normatív állami támogatás megtartásáért állandó küzdelem folyik minden költségvetési évben. Az elmúlt években többször előfordult, hogy tanév közben csökkentették a társművészeti normatívát. Folyamatos bizonytalanságban él a művészetoktatás egésze, hogy vajon mikor lép ki az állam végelegesen a finanszírozásból. Sajnálatos tény, hogy a szabályozásokkal együtt járó

– esetenként teljesen értelmetlen – adminisztrációs munka mennyiségének növekedése egyre inkább a szakmai munka rovására megy. A kötelezően előírt szabályzatok, nyilvántartások, elektronikus és papíralapú iskolai dokumentációk napi kezelése elveszi az időt a szakmai munkától, a gyakorlástól, az órákra való felkészüléstől.

Néhány évvel ezelőtt lezajlott a művészetoktatási intézmények *minősítési eljárása*. A minőségi szakmai munka követelményei a legmagasabb mércével mérődnek, ugyanakkor a működési feltételek anyagi, tárgyi, személyi háttere nehezen biztosítható. Óriási problémának tartom a zenepedagógusok megbecsültségének teljes hiányát. Intézményvezetésem alatt, az elmúlt 24 esztendőben csupán egyetlen városi kitüntetést, díjat sikerült adatni egy kollégának, pedig minden évben megtörténtek az előterjesztések. *Tatabánya Kultúrájáért* díjat ugyan több kolléga is kapott, de nem az intézményen belüli munkájáért, hanem a különböző zenei együttesekben vállalt szerepeikért. Szakmai-pedagógiai munkánk, elért eredményeink, a város és környéke kulturális életében vállalt szerepünk és faladataink alapján sokkal nagyobb megbecsülésre volna méltó a testület.

A magyar művészetoktatás helyzetét, a kultúra támogatottságát napjainkban megalázónak tartom, a működő szakmai, érdekképviseleti szervezetek (Magyar Zene és Táncművészek Szakszervezete, Magyar Zene és Művészeti Iskolák Szövetsége, AMI, MAMOSZ) óriási erőfeszítéssel, rengeteg munkával harcolnak az intézményrendszer, a különböző zenei, művészeti egyesületek, együttesek fennmaradásáért országosan.

A fentiekben vázolt ellentmondások ismeretében az elmúlt évtizedek legnagyobb eredményének azt tartom, hogy iskolánk, a tatabányai Erkel Ferenc Alapfokú Művészetoktatási Intézmény sokrétű oktató-nevelő munkája a megyei, országos hatósugarú versenyeken, fesztiválokon, továbbá a nemzetközi kapcsolatokat is megjelenítő művészeti rendezvényeken keresztül elismertté vált az egész országban. Óriási jelentőségű sikernek értékelem, hogy kollégáim a kötelező feladatokon kívül vállalták a nagy megyei, országos, sőt nemzetközi hatósugarú rendezvények sikeres lebonyolítását, s Tatabánya ipari-bányász város híréhez 2007-ben a Fesztiválváros jelző is társulhatott.

Dezső Marianna

„Elzengem híred, Csákberény!”¹

A honismereti tankönyvek fölöttes szükséges voltáról

Mindenekelőtt hadd éljek némi címmagyarazattal. A Soros Alapítvány 1998-ban pályázatot hirdetett helytörténeti, honismereti tankönyvek támogatására. A díjnyertesek listájáról eszemem a csákberényi Általános Művelődési Központ pályaműve fülemnek kedvesen hangzó címét: „Elzengem híred, Csákberény”.² Az otthonias pátoasz vonzotta a hozzá illőnek vélt alcimet, „a honismereti tanító könyvek fölöttes szükséges voltáról”, amelyből végül kimaradt egy ironikus, zárójelek közti kérdőjel, a „fölöttes szükséges” szókapcsolat mögűl. Vagy én felejtettem ki, vagy a konferencia elkötelezett szervezői találták kivetni valóan destruktívna. Ha így volt, elfogadom: azon a helyen elhivatott könyvtáros csak felkiáltójelet fogadhat el. De mi a helyzet a tantervező szakemberekkel, meg a gyakorló pedagógusokkal? Ők vajon hogy vélekednek eről a „fölöttes szükségesről”? Azt csinálják-e a gyakorlatban, amit mondanak, ha nekik szögezzük a kérdést? Erre válaszul hadd éljek egy konkrét példával. Iskolai könyvtáros kollégám nemrég költözött nagyobb helyre a könyvtárával. Van egy sarok, ahová sehogyan sem lát el az asztalától. Mivel szakos órákat is tartanak nála és ő meg félállásban dolgozik, örök gondja, hogy az iskola apraja-nagyja hordana szét a könyveket, mintha a sajátjuk volna. Némi helyzet- és állományelemzés után döntött: a helyismereti gyűjteményét telepíti abba a gyakorló Bermuda-háromszögbe. Értetlen kérdésemre így válaszolt: „Ja, hát azt a kutya se keresi itt! Azok nem kellene senkinek.”

Ezzel a kis történettel tárgyunk *sűrejebe* is merűltűnk. De mielőtt elkezdenénk a helyismereti tankönyvmustrát, hadd vessék elébb egy pillantást a tantervezés problémáira, hiszen a tantervek szabják meg, mi kerüljön a tankönyvekbe!

¹ A Helyismereti Könyvtárosok XVII. Országos Konferenciáján, Jászberényben 2010. július 7-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

² *Izindi Ferenccé*: Elzengem híred, Csákberény. Csákberény község önkormányzata, 1998.

Gondolatmenetem rajthelye a rendszerváltás utáni magyar közoktatás-politika alapküldetése, a többször módosított, 1993. évi közoktatási törvény. A praecambulumból idézem: „A Magyar Köztársaság Alkotmányában meghatározott művelődéshez való jog esélyegyenlőség alapján való gyakorlásának biztosítása, a lelkiismereti meggyőződés szabadságának és a vallásszabadságnak, a hazaszeretetre nevelésnek a közoktatásban való érvényesülése [...] és működtetése céljából az Országgyűlés a következő törvényt alkotja”. A szövegben ugyan megindult lélekkel fedezhetjük föl a hazaszeretetre nevelés szerepét, de a következő 132 §, plusz a mellékletek meg sem említik a honismeretet, vagy annak szinonimáját, mint a hazaszeretetre nevelés egyik letéteményesét. Igaz, ez nem is a törvény dolga. A „mit tanítsunk az iskolában” kérdését a törvény a 8. §-ában a Nemzeti Alaptantervre (Nat) hárítja át, mint az iskolai nevelés-oktatás tartalmi egységét szabályozó legfőbb dokumentumra, amelynek végrehajtását – az eredeti törvényhely szerint – az oktatási miniszter által kiadott kerettantervek segítik. Az iskola pedig a Nat, vagy a kerettantervek alapján saját helyi tantervet készít, de adaptálhat kerettantervet, vagy átveheti másik iskola helyi tantervét is.

Az 1995-ben elfogadott, generális közoktatási tartalomszabályozónak szánt 130/1995-ös kormányrendeletben, vagyis a Nat-ban³ viszont már szó sincs kerettantervekről, azok ugyanis az 1994-es kormányváltás utáni módosítással kikerültek a közoktatási törvényből. Az Alaptantervben a hon- és népismeret nem primer ismerettartalomként, műveltségi területként jelent meg, hanem a műveltségi területek oktatásának közös követelményei között tűnt föl – hatodmagával. A követelményben együtt, egymás mellett fogalmazódtak meg ország- (nemzet)ismereti és helyismereti kritériumok. A továbbiakban csak az utóbbiakat idézem szó szerint: „Sajátítsák el azokat az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek az otthon, a lakóhely, ... megismeréséhez, megbecsüléséhez, az ezekkel való azonosuláshoz vezetnek. Ismerjék a városi és a falusi élet hagyományait, jellegzetességeit... A hon- és népismeret segítse elő harmonikus kapcsolat kialakítását a természeti és társadalmi környezettel. ... ösztönözzön a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális és vallási emlékeinek, hagyományainak feltárására, ápolására. Késztesse az ezekért végzett egyéni és közösségi tevékenységekre.”⁴ A közös követelmények keresztantervként funkcionálnak a Nat műveltségi területein belül. Keresztantervi indikátorokként piktogramok jelölik a műveltségi területek részletes követelményei között valamely közös követelmény belépési lehetőségét, igényét. A honismeretét jelesül egy kicsiny Magyarország-térkép. Ezek beépítése a követelményeket kidolgozó csapatok felelőssége volt.

A Nat hatálybalépését követően az iskoláknak három tanévnyi idő jutott a pedagógiai programjuk és a helyi tanterveik kidolgozására. Ilyesmit a pedagógusok addig nem csináltak, s erre nem is képezték ki őket, volt is gondjuk bőven. A továbbiakban szűkítsük figyelmünket a hon- és népismeret helyi tantervezésének főbb dilemmáira. (Ezeknek magam is részese voltam, egyik feladatom lévén iskolám helyi tantervezésekor a honismereti tartalmak befogadtatása – a könyvtárhasználat mellett...)

Elve gondot jelentett, hogy meg kellett küzdeni a kollégákkal az egyes tantárgyakban megjeleníthető honismereti tartalmakért. Vagy, mert járatlanok voltak ezekben, vagy mert – úgymond – sajnálták a „komoly dolgoktól” elvett óraszámot. Újabb problémát okozott a tervezésben a tartalom és az arányok, a „miből mennyit?” kérdése. Az tudniillik, hogy a tágabb értelemben vett hon (az ország, netán a nemzet) ismeretének, meg a lakóhely ismeretének, s az utóbbi saját történetének milyen legyen a kívánatos aránya. Erre a főntebb idézett definitív szöveg közvetlen útmutatással nem szolgált, miközben mindkét lehetőséget tartalmazta. Elvileg segíthettek ebben a kérdésben a Nat indikátorai, csakhogy a lokális utalások a helyismeret iránt elkötelezett, igényes tantervezők számára kevésnek tunk. Gond volt sok iskolában az is, hogy miből tanítsák a helyi tantervbe végül bekerült helyismereti tartalmakat. Ezekről a gondokról a későbbiekben esik szó bővebben. A tantervezésnek ezekre az elméleti és gyakorlati gondjaira természetesen a szakmai elit is választ keresett. A „néprajzos lobby” ébredt korábban: 1996 őszén kétnapos konferenciát rendeztek a Budapesti Tanítóképző Főiskolán, *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában* címmel. A konferencia szemléletét híven tükrözi Barsi Erőőnek *A néprajzi nevelő-oktató munka lehetőségei az általános iskolában* című előadása. A konferenciakötetük szerkesztője egyébként Karácsony Molnár Erika, a kerettanterv „B” változatának későbbi szerzője volt.⁵

A „helyismeretesk” a *Honismeret az iskolában* című kiskunfélegyházi konferencián találkoztak 1999 őszén. A szakma értő képviselője, a történész-módszertanos, honismereti vénájú *Csorba Csaba*

³ Nemzeti alaptanterv. MKM, Korona Kiadó. Bp., 1995.

⁴ Uo. 11.

⁵ *Karácsony Molnár Erika, Kraiciné dr. Szokoly Mária (szerk.): Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában. Tanítóképző Főiskola. Bp., 1998.*

azzal indította előadását, hogy a honismeret nem szűkíthető le a helytörténetre! Valamennyi típusú iskolában a tantárgyak mindegyikének van honismereti tartalma. Ezért tantárgyanként kell kidolgozni, még hozzá a forgalomban lévő tankönyvesaládokhoz alkalmazva, mely pontokon kapcsolódik a „törzsanyaghoz” a honismeret. Ügyelni kell arra is, hogy mind a társadalomra, mind a természeti környezetre vonatkozó ismeretek arányosan épüljenek be a tantervbe.⁶ A szakember megfontolandó szavai azonban már csak részben harmonizáltak a tanácskozást megnyitó, szintén történelemtanárral *Pokorni Zoltán* miniszter szavaival, aki indítással – nyilván szakmai beidegződés nyomán is – kijelentette: „A helytörténet, a honismeret ma a Nemzeti Alaptanterv társadalomismereti műveltségterületén belül, a történelem tantárgyban *eszköz*, talán a legkiválóbb eszköz a nevelésben, az ismeretek kézzelfoghatóvá, személyessé, életszerűvé tételében.”⁷ Igaz, később hozzátette, hogy sokféle módon szervezheti az iskola a honismereti nevelés feladatait. Tantervek, tanórák részeként, a közismereti tárgyak kibővítésével, a helytörténeti adalékok településhez kötődő információival. Teheti akár önálló honismereti tantárgy vagy óra keretében, de a tanrenden kívüli iskolai elfoglaltságok körében is. Végül így nyugtatta meg a hallgatóságot: „a magam részéről azon vagyok, hogy a most vita alatt álló kerettantervekben ez a lehetőség ne csökkenjen, hanem az imént elmondott értékek miatt sokkal inkább kimondottá váljék.”⁸

Amikor az új miniszter szavai 2000 tavaszán nyomtatásban is megjelentek, akkoriban történt meg a kerettanterv fogalmának „visszaépítése” az ismét módosított közoktatási törvénybe. A szeptember elején nyilvánosságra hozott központi kerettantervek közvetítő szerepet kaptak a Nat és a helyi tantervek között. 2001. szeptember 1-jétől már a hozzájuk igazított helyi tanterv alapján kellett oktatni az 1., az 5. és a 9. évfolyamokon. A kerettantervek generális oktatáspolitikai és strukturális változásai elérték a hon- és népismeretet is. Miközben – ha redukáltak is – megmaradt a keresztantervi szerepük, a közös műveltségi terület előlépett az 5. és 6. évfolyamokon kötelezően teljesítendő, évi 18–18 órás, úgynevezett modultantárggyá.⁹ (Köznevelési fogalommagyarázat: heti egy óránál kisebb órakerettel rendelkező „fél-tantárgyak” ezek, többnyire integrált formában léteznek. Esetünkben az „integráns” tantárgy elsősorban a történelem volt, de lehetett az ének vagy a rajz is.)

Az önállóodás tényét előrelépésként ismerte el a szakma, de a modul tartalma ellentmondásos fogadtatásban részesült, hiszen – egyesek meglepetésére, mások megelégedésére – egyértelműen a *néprajztudományra* alapult. A tartalomért felelős, „helyzetbe hozott” szakemberek magyarság- vagy nemzetismeretként értelmezték a Nat szövegét, s így a XIX. századi magyar paraszti kultúra ismeretanyagát írták le követelményként. Igaz, az alternatívítás jegyében „A” és „B” változat is készült, de köztük lényeges eltérés nem volt, inkább csak a téma megközelítésében, súlypontjaiban akadt különbség. Támadt is vita, szakmai konfrontáció néhány lap hasábjain. A „néprajzosítás” ellenzői az indokolatlan beszűkítést, a közös követelmény komplexitásának földadást vetették az alkotók szemére. Túlzónak ítélték a földrajzi kitágítást, az „össznezemzeti” szemlélet túlreprezentáltságát, amely szerint számos magyar néprajzi táj rég letűnt kultúráját megismeri a gyerek, de a saját települése helyi hagyományaira, értékeire nem jut idő. Fölvetődött az is, hogy a tanulók nagyobb része már városban, sőt nagyvárosban él, nincs eleven kapcsolata a néprajzi ismeretanyag közvetítette kultúrával. Ugyanakkor fontos helyismereti anyag lehetne annak az újfajta kulturális szokás- és hagyományrendszernek a megismerése, amelyben ők élnek – már csak a gyakran hangoztatott esélyegyenlőség jegyében is. Egy történelemtanárral így összegezte véleményét a modul tantervi előírásairól: „a mindennapi tanítási gyakorlatban... ki-vitelezhetetlenek, papíron megfogalmazott életidegen, napjaink valóságától elrugaszkodott fejlesztési követelményei az adott évfolyamokon megvalósíthatatlanok.”¹⁰ A modul készítői és pártolói vitatták ezeket az ellenérveket, de azt elismerték, hogy előkészítetlen volt a néprajz (!) „tantárgyasítása”, nem készültek el időre a tankönyvek, nem indult meg a szakos képzés. A tárgy bevezetésének tapasztalatai megmutatták, hogy – idézem! – „az iskola kormánytól, politikai akarattól és tudományos szándékoktól függetlenül próbálja élni a saját életét.”¹¹

Mire az első szakmai viták lecsengtek, a politika forgandósága okán, újabb kormányváltás, újabb törvénymódosítás, újabb Nat felülvizsgálat és változat jött. A 2003-as Nat módosítás legfőltűnőbb változása a kerettanterv „visszaliberalizálása” volt. Ismét vissza lehetett térni a közvetlen Nat-ra épülő he-

⁶ *Csorba Csaba*: Gondolatok a honismeret oktatásáról. Honismeret 2000/1.

⁷ *Pokorni Zoltán*: A honi történet tudása nélkül nincs honszeretet. Honismeret 2000/1. Megjelent a Honismeret „Hagyományátadás” c. különszámában is, 2010. 15.

⁸ *Pokorni* i.m. 16.

⁹ 28/2000. (IX. 21.) OM rendelet a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.

¹⁰ *Gerstenbrein Judit*: Honismeret a kerettanterv szorításában. In: Mentor 2001./11., Támpont (melléklet). 5.

¹¹ *Ágh Zsófia*: A hon- és népismeret modultantárgy „A” változat bevezetésének tapasztalatai. In: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=tantargyak-Agh-Hon#top> (Ut. letölt. 2010. nov. 22.)

lyi tantervezéshez, de – a virágozzék száz virág jegyében – a tárca saját (ám már csak ajánlott!) keret-terve mellett további külső, akkreditált kerettervek átvételére is lehetőség nyílt. Ezekből egy bő tucatnyit közre is adott a 2004-es keretterv-rendelet.¹²

A módosított Nat-ban ismét csak keresztantervi szerep jutott a hon- és népismeretnek, megszűnt a kötelező modul tantárgy, azonban nyitva állt a lehetősége, hogy az adott óraszám keretein belül megmaradjon a modul is, ahol ezt a megoldást választották. Az alternatív kerettervek némelyike, mint pl. a Nyíregyházi Tantervcsalád, az Apáczai vagy a Nemzeti Tankönyvkiadó is, megtartotta ezt a változatot. 2007-ben került sor a következő Nat revízióra, de ekkor szempontunkból lényeges változások már nem történtek. Itt tartunk most a honismereti tantervezés dolgában, és bár méricskélhetnénk patikamérleggen, hogy mennyit „fogyott” az évek során a Nat-ból a hon- és népismeret, ma már nem is ez a legfontosabb kérdés, hanem hogy mi maradt meg az iskolák helyi tanterveiben, és hogy mi valósul meg az „írott malasztból”. Nyitott kérdés végül az is, hogy milyen, az oktatáspolitikai generálta változások következnek tárgyunkban most, az aktuális kormányváltás nyomán.

* * *

Ezek voltak a kikerülhetetlen, bevezető tantervi kérdések. Most lássuk, milyen tankönyvek, tanítási segédletek közvetítik a hon- és népismeret tantervi követelményeit a tanulókhöz. Profánabban: mi a helyzet a honismereti tankönyvpiacon. Szemlélet néhány általános érvényű, részben elméleti, részben történelmi jellegű megjegyzéssel kezdem. A tankönyvnek egy viszonylag korszerű meghatározása, *Karlovitz János* nyomán így szól: „a tankönyv... oktatási intézmények és/vagy tantárgyak tanterveiben meghatározott ismeretanyagot közvetít didaktikai feldolgozásban, világos, célszerű, a tanulók fejlettségi szintjének megfelelő kommunikációval. Az ismeretnyújtás mellett készségeket, képességet is fejleszt, nevelési feladatokat is megvalósít... Jogi értelemben tankönyvként jóváhagyott, iskolai használatra bevezetett alkotás.”¹³

Amikor a Nat-ban megjelent a hon- és népismeret, mint közös követelmény, illetve keresztantervi kategória, az érdekelték pontosan tudták, hogy a korábban kiadott különféle helytörténeti munkák a műveltséganyag tanítására alkalmatlanok. Nemesak ideológiai-tartalmi okokból, hanem a fentebbi meghatározás felől nézve sem jöhetnek szóba, hiszen többnyire nem tanítási, tanulási céllal készültek. A frissen támadt „miből mit tanítsunk” kérdés föloldására, ha némileg késve is, 1998/99 táján ocsúdott az OM és a KOMA, a maguk tantervi és taneszköz pályázataival, majd csatlakoztak a megyei közoktatási közalapítványok is, a honismereti tanterves, tanulási projektes, tankönyves-taneszközös tartalmú pályázati kiírásaikkal. A Soros Alapítvány 1998-ban írta ki a már említett pályázatát, helytörténeti, honismereti kiadványok támogatására. A pályázat célja a Nemzeti Alapítvány kereteihez illeszkedő honismereti, helytörténeti tankönyvek, taneszközök, oktatási segédletek elkészítését tűzte ki elérendő célként a pályázók számára. A pályázó önkormányzatok, iskolák mellett megjelentek egyesületek, körök, alapítványok, s a nyertesek egyharmada magánszemély volt.

Az 1990-es évek végén a Nat és a helyi tantervek inspirálta, pályázati és/vagy helyi forrásokból született kiadványok bizvást voltak tekinthetők az első modern értelemben vett, tantervhez alkalmazkodó honismereti tankönyveknek hazánkban. Ezek többségükben lokálisak, helyi tantervhez kötöttek voltak, keresztantervi igényeket elégítettek ki, tehát komplexen, tágra értelmezték a helyismeretként, helytörténetként megéledő honismeret fogalmát. Ugyanakkor legfőképpen csak nyomokban foglalták magukba a hon- és népismeret Nat definíciójának országismeret, magyarságismeret, nemzetismeret elemét. Tételeztem mindezt a helyi kezdeményezések tarkabarka sokfélesége, mind a mennyiségi mind a minőségi paraméterekben.

Hamarosan meg is születtek az első szakmai, módszertani válaszok az újkeletű dilemmákra. Az említett kiskunfélegyházi konferencián Csorba Csaba az újabb tankönyvek ismeretében óva intett a megújuló dilettantizmustól. Hiányolta ezeknek az elméleti alapvetését, az egységes szemléletet és gyakorlatot. Javaslatának lényege: szülessenek magas szakmai színvonalú, szigorúan lektorált megyei honismereti tankönyvek, ehhez készüljenek városi kiegészítő füzetek, a többi település pedig plakát méretű tablókon, posztereken foglalja össze a maga hozzáadható helyi értékeit. A Nemzeti Tankönyvkiadó pedig készítse el a kárpát-medencei magyar nagytájak tablóorozatát. A szerző mindezt komplex helyismereti, keresztantervi koncepció szerint gondolta el.¹⁴

¹² 17/2004. (V. 20.) OM-rendelet a kerettervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről, valamint egyes oktatási jogszabályok módosításáról. In: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400017.OM (Ut. leltölt.: 2010. nov. 22.)

¹³ *Karlovitz János*: Tankönyvi, tankönyvelméleti alapfogalmak. In: *Könyv és nevelés* 2000/2. 47–59.

¹⁴ Lásd az 5. sz. jegyzetet!

A helyben készült honismereti tankönyvek felemás virágkorában, a Nat és a kerettantervek között féléton született néhány színvonalas regionális, megyei kiadvány is a műfajban. Ezek többsége is keresztantervi indíttatású, olykor az alsó tagozat környezetismereti stúdiuaihoz igazodik, más kiadványok a felső tagozat irodalom, történelem tantárgyait egészítik ki regionális modulként, esetenként pedig a középiskolák helytörténeti ismeretanyagához nyújtanak információkat. Több szempontból is kiválik a kínálati sorból az Otker-Nodus Kft kiadványa, Zsolnai Józsefné munkája, a *Honismereti olvasókönyv* a 4. osztály számára. Ez a munka valamikor a Nat és a kerettanterv között, 1997-ben jelent meg, és a Zsolnai-féle értékközvetítő és képességfejlesztő programhoz illeszkedik. Tartalmát illetően tizennyolc magyar történelmi személyt és öt emblematikus helyet mutat be, Árpádtól Bartókiig és Pusztaszerig Aradig.¹⁵ A Flaccus Kiadó is a kerettanterves korszak előtt, az ezredfordulón indította el *Regionális Modulfüzetek* című sorozatát. A kiadó négy munkát sorol ide, közülük egy a fővárosé (*Petőfi Pest-Budája*), kettő Heves megyei, egy pedig Szabolcs-Szatmár megyei ismeretanyagot tartalmaz. Van két további, sorozaton kívüli kiadványuk is a témában: ezek Csepelről és Újpestről szólnak. A sorozat tagjai a felső tagozat (elsősorban a 6. osztály) irodalmi és történelmi tananyagát bővítik helyi (megyei, kerületi) vonatkozásokkal, míg a két „kerületi” kiadvány a természeti értékeket tárgyalja.¹⁶ Hasonló vállalkozás a debreceni Pedellus Kiadó *Régióink kulturális hagyományai* című sorozata. 1997-től adtak ki kiegészítő modul munkafüzeteket Nógrád, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár megye irodalmi hagyományairól. Az 5-es és 6-os irodalom könyvekhez készült füzetek bármely tankönyvhöz használhatók voltak. A hajdú-bihari és a szabolcsi füzet egyébként a *Petőfi Sándor nyomában* alcímet viseli.¹⁷ A Krónika Nova is ringbe szállt regionális sorozatával: ők alsó tagozatosok számára adtak ki keresztantervi jellegű, Fejér és Tolna megyei munkáltató füzeteket.¹⁸ A kiadók regionális honismereti tallózóját zárjuk a Pauz-Westermannal: ők 1998-ban, a viszonylag friss Nat idején adták ki Gecsei Edit: *Üzen a múlt című* irodalom modultankönyvét a 6. osztályosok számára.¹⁹

Az ezekben a könyvekben élő komplex, helyismereti-helytörténeti, keresztantervi szemléletet szorította háttérbe a többször említett kerettanterv 2001-ben, amely egyszerre léptette előre a honismeretet a tantárggyá emelésével és vissza a néprajzra építő magyarságismeretre szűkítésével. A nagy tankönyvkiadók a Nat megjelenése utáni években nem siettek rámozdulni a honismereti tankönyvpiacra. Nyilván azért sem, mert nem tudtak mit kezdeni a helyi tervek lokalitás központú keresztantervi ismeretanyagával. Annál inkább megelégnitette az érdeklődésüket a kötelező kerettantervek megjelenése, a hon- és népismeret modultantárgy bevezetése.

A szegedi Mozaik már 2001-ben kiadta – saját tantervsaládjá részeként – a hon- és népismeret 5-6-os modultervét, annak is a földrajza alapozó „B” változatát, majd előkukoltak a Makádi Mariann – Tarackközi Attila szerzőpár alkotta *A Föld, amelyen élünk* című, az azonos címet viselő tankönyvsorozathoz tartozó modultankönyvekkel, valamint az ezekhez illeszkedő munkafüzetekkel. A „B” változat – tájföldrajzi alapozásánál fogva – kevesebb lehetőséget nyújt helyismereti applikációra. Az 5. osztályos tankönyv és munkafüzet ugyan a második fejezetét – *A hely, ahol élünk* címmel – a

¹⁵ Zsolnai Józsefné: Honismereti olvasókönyv 4. osztály. OKTKER Kft.-Nodus Kiadó. Veszprém 1997.

¹⁶ Bánki István – Munkácsy László: *Petőfi Pest-Budája*, Pest-Buda Petőfije. Budapesti modultankönyv. Flaccus Kiadó. Bp., 1998. (Regionális modulfüzetek); *Dombi Margit*: Hallgatag erdők ősvényein. Heves megyei modul 6. osztályosok számára. Flaccus Kiadó. Bp., 2000. (Regionális modulfüzetek); *Batáriné Tóth Irén*: Heves megye kulturális hagyományai – városi fejlődés és polgárosodás a régióban a 18. században és a 19. század elején. Flaccus Kiadó. Bp., 2000. (Regionális modulfüzetek); *Fohsz Józsefné*: Reformkor, forradalom és szabadságharc. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye irodalmi emlékhelyei. Flaccus Kiadó. Bp., 2000. (Regionális modulfüzetek); *Kriska György*: Újpest és környékének természeti értékei. Flaccus Kiadó. Bp., 1999.; *Tenk András*: Csepel természetföldrajzi olvasókönyve. Flaccus Kiadó. Bp., 2001.

¹⁷ *Trencsényi Borbála*: Régióink kulturális hagyományai – Nógrád megye – Irodalom 5. (Utánnyomás. Pedellus Tankönyvkiadó Kft. Debrecen, 2002.); *Fohsz Józsefné*: Régióink kulturális hagyományai – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye – Petőfi Sándor nyomában – Irodalom 5. (Utánnyomás. Pedellus Tankönyvkiadó Kft. Debrecen, 2002.); *Hajas Zsuzsa* – *Szűjártó Imre*: Régióink kulturális hagyományai – Hajdú-Bihar megye – Petőfi Sándor nyomában – Irodalom 5. (Utánnyomás. Pedellus Tankönyvkiadó Kft. Debrecen, 2002.); *Hajas Zsuzsa* – *Szűjártó Imre*: Régióink kulturális hagyományai – Hajdú-Bihar megye – Petőfi Sándor nyomában – Irodalom 6. (Utánnyomás. Pedellus Tankönyvkiadó Kft. Debrecen, 2002.)

¹⁸ *Schäbel Ferencné*: Honismereti könyv Fejér megyéről. Az általános iskola 2-4. évfolyamos tanulói számára. Székesfehérvár, 2001.; *Katz Margit*: Honismereti könyv Tolna megyéről. Az általános iskola 2-4. évfolyamos tanulói számára. Krónika Nova Kiadó. Székesfehérvár, 2001.

¹⁹ *Gecsei Edit*: *Üzen a múlt*. Irodalmi modultankönyv 6. o. Pauz Könyvkiadó Kft. Celldömölk, 1998.

lokalitásnak szenteli, de ezután sehol semmi.²⁰ A témakörben két néprajzi tárgyú segédkönyvvel is előállt a Mozaik. Mind a középiskolásoknak írt néprajzi segédkönyv, mind pedig a 3-8. osztályosoknak szóló *A múzeumfalú titkai* című múzeumpedagógiai kiadvány keresttantervi kiegészítő taneszköznek tekinthető. Az előbbi 1999-ben jelent meg, de keresttantervi kompatibilitását garantálta a szerző, Ágh Zsófia személye, aki a 2000-es keresttanterv „A” változatát jegyezte. Az utóbbit pedig – az 1997-es első megjelenés után – 2004-ben újra megjelentette a kiadó.²¹

Az Apáczai Kiadó is gyorsan, már 2001-ben jelentkezett a piacon az új tantárgyi modul tanterv- és tankönyvigényének ellátására. Bevált szerzőjük, a történelem és a társadalomismeret tankönyv szerzője, Bánhegyi Ferenc írta meg mindkét évfolyam mindkét moduljának tankönyvét, munkafüzetét, illetve a tanári kézikönyvét. A nyolc év alatt több kiadást megért tankönyvek, munkafüzetek tavaly már egy-egy összevont tankönyvben, valamint munkafüzetben jelentek meg. Egyébként valamennyien a csekély fantáziájú *Hon- és népismeret* címet viselik. A tankönyv motíváló-rávezető kérdései, és a fejezetvégi, kontrollfeladatok olykor érintik a helyismeretet, bántóan kevés viszont a helyismereti feladat a munkafüzetekben.²² Egyébként 2002-ben, az első kiadás után, a keresttanterv „A” modulját jegyző Ágh Zsófia néprajztanár helyzetértékelő cikkében sommásan elmarasztalta az 5-6.-os könyvet, mondván, hogy olyan hibákat, megállapításokat tartalmaz, amelyek félreérthetők, s ennek nyilvánvaló oka, hogy sem a szerző, sem a lektor nem volt néprajzos szakember.²³

A „Nemzeti” kicsit később reagált. Csak 2003-tól jelentek meg a honismereti tankönyvcsalád Baksa Brigitta jegyezte tagjai, az ötödikes *Élet a házban*, meg a hatodikos *Élet a faluban*, a közös atlással, illetve a CD-n és hagyományosan is megjelent tanári kézikönyvekkel, a keresttanterv „A” moduljához illeszkedően. Nincs külön munkafüzet, a munkáltató tankönyvekbe épültek be az ismerettrögzítést segítő feladatok, amelyek csak néhol kínálják föl a lehetőséget a szűkebb szülőföld hagyományainak megismerésére is – önálló tanulói gyűjtőmunka nyomán. A *Hon- és népismeret atlasz* követi a két tankönyv tematikáját, a XIX. század végi állapotok szerint jeleníti meg a magyarság vallási, nemzetiségi megoszlását, néprajzi csoportjait, a családi és a közösségi élet tárgyi és szellemi kultúráját. Az atlaszhoz készült módszertani útmutató a praktikus ötleteken túl a keresttantervi lehetőségeket is jelzi.²⁴ A tankönyvek forgalmazása terén negyedik helyen rangsorolt Műszaki Kiadó valamilyen, számomra ismeretlen okból kihagyta ezt a piaci lehetőséget, viszont a tankönyvpiacon jelen lévő másfél százal is több tankönyves kiadó közül néhány kisebb is vállalkozott a hon- és népismeret modul tankönyves lefedésére.

Regionális műhelymunka eredményeként készültek a Borsod Műhely gondozásában az országos terjesztésre is szánt tantárgyi dokumentumok. A huszonhat (főként) kisiskolát tömörítő innovatív pedagógus közösség Kissné Király Piroskát bízta meg az „A” változatú könyvek és munkafüzetek elkészítésével. 2001-ben jelent meg a *Hon- és népismeret 5.*, majd 2002-ben a *Hon- és népismeret 6.*, végül 2003-ban *Iránytű a hon- és népismeret tanításához* címmel tanári kézikönyvet is kiadtak.²⁵ Az eltérő szakmai célcsoportok, így a városi, a községi, valamint az összevont tanulócsoporthal működő kisiskolák számára további, árnyaló módszertani füzeteket is készített a „családgondozó” Borsod Műhely. A már idézett Ágh Zsófia szerint a Biber Kiadó ötödikes könyvén szintén érződik, hogy sem a szerzője, sem a lektora nem néprajzos szakember, hiszen a könyv „zsfólásig van tele szakmai hibákkal, tévedésekkel”. A cikk szerzője egyébként további kritikai részletekre nem tér ki, de azt sommásan megállapítja, hogy a keresttantervhez írt, jó minőségű tankönyvek egyelőre nem jelentek meg, legfeljebb csak elfo-

²⁰ *Makádi Mariann – Taraczközi Attila: A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret. 5. osztály. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002.; Makádi Mariann – Taraczközi Attila: A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret. 6. osztály. Mozaik Kiadó, Szeged, 2004.*

²¹ *Ágh Zsófia: Paraszti és polgári hagyományok a Kárpát-medencében. Néprajzi segédkönyv középiskolásoknak.; Németh Ervin: A múzeumfalú titkai. (Fedezd fel!) Mozaik, Szeged, 1996.*

²² Az első kiadások: *Bánhegyi Ferenc: Hon- és népismeret. Tankönyv az 5-6. évfolyam részére. „A” változat. Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2001.,* illetve „B” változat, uo., 2001.

²³ Lásd a 10. sz. jegyzetet!

²⁴ *Baksa Brigitta: Élet a házban. Hon- és népismeret az általános iskola 5. osztálya számára. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2003.; Baksa Brigitta: Tanári kézikönyv az Élet a házban Hon- és népismeret 5. évfolyam c. tankönyvhöz. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2003.; Baksa Brigitta: Élet a faluban. Hon- és népismeret 6. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2003.; Baksa Brigitta: Tanári kézikönyv az Élet a faluban Hon- és népismeret 6. évfolyam c. tankönyvhöz. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2004.; Baksa Brigitta: Hon- és népismeret atlasz. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2006.*

²⁵ *Kissné Király Piroška: Hon- és népismeret 5. „A” változat. Biber Kiadó, Miskolc, 2001.; Kissné Király Piroška: Hon- és népismeret 6. „A” változat. Biber Kiadó, Miskolc, 2002.; Kissné Király Piroška szerk.: Iránytű a hon- és népismeret tanításához. Miskolc, 2003.*

gadhatók.²⁶ Magam a kiadó hatodikos anyagába néztem bele „helyismereti” szemüveggel. Míg a könyvben található mintegy száz kérdésből, feladatból csak néhány utal a lakóhelyre, addig a munkafüzet minden kérdésórának végén található egy tanórán kívüli feladat, amely rendre és változatosan kérdez rá a tanuló saját lakóhelyére.

A Dinasztia Kiadó által a közelmúltban főlvasárolt Pauz-Westermann 2006-ban indította kiadványait. Jeles személyiséget, a médiában is otthonos Balázs Géza nyelvész nyerték meg ügyüknek. Szintén mindkét évfolyam számára elkészültek a tankönyvek, illetve a munkafüzetek, továbbá kiadtak egy közös tanári kézikönyvet is. Az „A” változat *A magyar nép kultúrája*, míg a „B” a *Magyar népcsoportok, hazai nemzetiségek* címet kapta. A helyismereti átkötéseket illetően ezek a kiadványok értékelhetők a legtöbbre a vizsgáltak közül. A fejezet-motíváló, bevezető feladatok gyakran a szűkebb környezettől indítanak, s tekintenek ki. Ahol ez nem erőltetett, az összefoglaló kérdések is utalnak helyi ismeretekre.²⁷

Ugyancsak a Nat kerettantervi előírásaira épül, és vállaltan keresztyén elkötelezettségű, a keresztyénség értékrendjét közvetítő könyv a Czibula-házaspár munkája, a *Hon- és népismereti munkatankönyv* az 5-6. osztály számára. A könyv használói értelemszerűen elsősorban a református iskolarendszer tagintézményei. Az összevont kötetben található mintegy háromszáz kérdésből sajnos legfőljebb csak egy tucatnyi a helyismereti vonatkozású.²⁸

Speciális vállalkozás a Comenius Kft égisze alatt megjelent, s szerzőként Pallosné Varga Zsuzsa nevét föltüntető kétkötetes munka, amely ugyan a *Hon- és népismereti munkatankönyv 1-2.* címet viseli, azonban az alcíme – *Magyar népviseletek egykor és ma* – arról árulkodik, hogy a kerettanterv felőlelte tárgynak csak egy szűkebb metszetét tárgyalja.²⁹

A Bozsik Rozália szerkesztette és a Novum Kft-nél megjelent *Tarkabarka Magyarország: Honismereti olvasókönyv* című kiadvány leginkább országismereti igényeket elégíthet ki, tipikus kerettantervi segédkönyv, földrajzi alapozottsága révén pedig a kerettanterv „B” változatához áll közel.³⁰

A győri Vizuális Pedagógiai Műhelyben készült, s a Palatia Nyomda és Kiadó gondozásában jelent meg 2002-ben Baranyai Anita két darabból álló munkája, amely a meglehetősen száraz *Hon- és népismeret tanulási eszköz* címet viseli. A kötet anyagát szintén a kerettantervhez igazítva állította össze a szerző, külön az ötödikesek és a hatodikosok számára. A könyvekhez a tanmeneteket és a feladatalapokat tartalmazó CD-ROM is rendelhető.³¹

A nem hivatásos kiadókat képviseli két megyei pedagógiai intézet: a veszprémiek 5-6-os megyei honismereti modul-tankönyvet adtak ki 2001-ben, a békésiek pedig alsós modul-füzetet jelentettek meg 2002-ben, *Barangolások Békés megyében* címmel. Tárgyunk szempontjából egészen különleges kiadvány, s ha úgy tetszik, csak mintegy a tankönyvi szemle függelékében kaphat helyet a lakiteleki Antológia Kiadó *Haza a magasban* című kétkötetes magyar nemzetismereti tankönyve. Nem a magyar közoktatás résztvevői számára készült, nem Nat vagy kerettanterv-kompatibilis. Alcíme szerint a külföldi magyar diákoknak szól, bevezetője szerint pedig főleg a nyugati szórványmagyarságnak. Igaz, a lassan demokratizálódó kárpát-medencei politikai közhangulat okán ma már eljuthat a környező országok tömb- és szórványmagyarságához is. Sőt – főleg a középiskolás korosztály számára –, a honi közoktatásban is jó eséllyel és magas színvonalon elégíthet ki kerettantervi igényeket, különösen a magyar nyelv és irodalom, a történelem és a társadalomismeret területén. A mű szerzői Alföldy Jenő, Bakos István, Háromi Péter, Kiss Gy. Csaba és Valaczka András.³²

²⁶ Lásd a 10. sz. jegyzetet!

²⁷ Hon- és népismeret. A magyar nép kultúrája. 5–6. osztály. A változat. Pauz-Westermann Kiadó. Celldömölk, 2006.; Hon- és népismeret. Magyar népcsoportok, hazai nemzetiségek. 5–6. osztály. B. változat. Pauz-Westermann Kiadó. Celldömölk, 2006.; Hon- és népismeret. Tanári kézikönyv. Pauz-Westermann Kiadó. Celldömölk, 2006.

²⁸ Czibula Ferenc – Czibula Ferencné: Hon- és népismereti munkatankönyv az általános iskolák 5-6. osztályai számára. Református Pedagógiai Intézet. Debrecen, 2002.

²⁹ Pallosné Varga Zsuzsa: Hon- és népismeret. Magyar népviseletek egykor és ma. Munkatankönyv I-II. Comenius Kiadó. Pomáz, 2001.

³⁰ Bozsik Rozália: Tarkabarka Magyarország. Honismereti olvasókönyv. Novum Kiadó Kft. Szeged, 2006.

³¹ Baranyai Anita: Hon- és népismeret tanulási eszköz az ötödik évfolyam számára. Palatia Nyomda és Kiadó Kft. Győr, 2002. Baranyai Anita: Hon- és népismeret tanulási eszköz a hatodik évfolyam számára. Palatia Nyomda és Kiadó Kft. Győr, 2002.

³² Valaczka András – Alföldy Jenő – Bakos István szerk.: Haza, a magasban. Magyar nemzetismeret a külföldi magyar diákoknak 1–2. Antológia Kiadó. Lakitelek, 2002.

Végül következzenek egy, a saját mércém szerint több szempontból is pozitív példa: a *Tisza partján lakom* közös címet viselő tiszakécskei honismereti tankönyvcsalád. Tiszakécske tizenegyezer lakosú dél-alföldi kisváros a Tisza partján. A mostanság jellemző intézmény-összevonások nyomán ma már egyetlen önkormányzati iskolája, a Móricz Zsigmond Oktatási Intézmény működik, négy általános iskolai és két középiskolai tagintézménnyel. Van ezen kívül egy általános iskola és gimnázium a református egyház fenntartásában. A városi diákság lélekszáma mintegy 1500 fő, akiket 120 pedagógus nevel, tanít. Ez utóbbi közösségen belül nagy aktivitással dolgozik a tiszakécskei pedagógusok honismereti munkaközössége. Működésük eredményeként a kécskei pedagógiai programok értékükön kezelik a honismeretben rejlő nevelési esélyeket. Ezt a szemléletet nyilván megfelelően viszik tovább a helyi tantervek is. Aligha véletlen, hogy 1999-ben rámozdultak a Köznevelési Modernizációs Közalapítvány „Komplex környezeti értékek helytörténeti, földrajzi háttérrel” című pályázatára. A pályázati termék debütáns tagja a 2001-ben megjelent *Helytörténeti munkafüzet a tiszakécskei általános iskolák 1-4. osztálya számára* alcímű munkatankönyv, amely persze alapvetően a helyi tantervekhez igazodott. A könyv a helyi vonatkozásokon kívül a környező települések legfontosabb adatait is tartalmazza, részben tehát kistérségi szerepet is betölt. A szakmai munka folytatásaként 2003-ban a helyi iskolások kezébe került a *Hon- és népismereti tankönyv a tiszakécskei iskolák 5. és 6. évfolyama számára – „A” modul. A Tisza partján lakom* tankönyv- család – egyelőre – záró darabja a 2007-ben megjelent kétkötetes *Honismereti olvasókönyv a tiszakécskei iskolák számára*. Ennek első kötete a helyi tantervek magyar nyelv és irodalom, valamint történelem tantárgyainak helyismereti, helytörténeti vonatkozásait, kapcsolódási lehetőségeit tárja fel, a második ugyanezt teszi – a többi tantárggyal. Érdeklődésként jegyzem meg, hogy egyedül a matematika nem szerepel itt, viszont megjelenik a testnevelés kiegészítőjeként a település sporttörténete, amit viszont a Nat felejtett el a megjelenésekor.

Két értékes szakmai hozadékról külön is szövegek ennek a vállalkozásnak: a helyi tantervek teljes köznevelési műveltséganyagához keresztantervi koncepció szerint, átfogóan nyújtja a lokális honismereti (vagyis helyismereti) tudást. Teszi mindezt kompetencia alapon, munkáltató módon, nagyban támaszkodva a tanulók öntevékenységére. A másik fontos értéke a vállalkozásnak, hogy olyan 5-6.-os hon- és népismereti modultankönyvet adott a kécskei kisdíjak kezébe, amelynek a segítségével minduntalan otthonról indulva, majd újra haza érkezve tehettek szert érvényes magyarságismereti, ha úgy tetszik nemzetismereti kompetenciákra, ismerhetik meg a korábbi magyar paraszti kultúrát, életformát, ahelyett, hogy csak kívülről vethetnének olykor egy-egy futó pillantást a szűkebb hazájukra, lakóhelyükre. A kécskei megoldásnak nem a pedagógiai értékét hangsúlyozom, az szakmai közhely, mindössze arra hívom föl a figyelmet, hogy így is tankönyvre válthatók a kerettantervi modulok. Lehet, hogy valamivel kevesebb „külső” néprajzi ismerethez jutnak a kécskei diákok, de a téma iránti motiváltságuk bizvást meghaladja a „nagykiadós” tankönyvekből tanuló társaikét.

A kécskei könyvek nem érik el a „nagyok” kiadványainak műszaki, esztétikai színvonalát, hiszen más piaci alapon szerveződött a kiadásuk. De taníthatók, használhatók! A KOMA és a városi önkormányzat mind a négy kötet finanszírozásában jelen volt, de két könyv szponzorai között a helyi takarékszövetkezet is szerepel. A sorozat szakmai lektora, Székelyné Körösi Ilona kecskeméti főmuzeológus, a munkaközösséget vezető Tajti Erzsébet kécskei tanárnő az egész vállalkozás spiritus rectora, szellemi dajkája, a négyből három kötet szerkesztője.

* * *

Egy kisalföldi idős néptanító, aki negyven éve tanított már, amikor valamelyik modul tankönyvet rámerítette a sors, így fogalmazott: „A tankönyvet eszköznek és forrásnak tekintem... Azt azonban hangsúlyozni szeretném, hogy mindenkinek saját, közvetlen kultúráját kell elsősorban ismernie. A szűkebb tájegység... sajátos népi kultúrájának egyedi varázsa, és ennek izlelgetése a szülőföld iránti tiszteletet, megbecsülést erősíti mindannyiunkban.”³³ Horváth Győző tanító úr gondolataira rimelve valloam magam is: ahol bírják szellemi és anyagi erővel, mindenképpen az ő útját, meg a kécskeiek útját járják, vagyis a honismeret otthonismeretbe gyökerező, abból kinövő, ahhoz kötődő magyarságismeret legyen.

Ezzel a példával honismereti tankönyvszemlém és az előadásom is véget ért. Elméleti összegzést sem az időkorlátom nem enged meg, sem a tárgyban szerzett jártasságom nem hatalmaz föl rá. Csak a figyelmet próbáltam ráterelni bizonyos akut és krónikus problémákra. Ha ez sikerült, nem szóltam hiába. Záró mondatom pedig legyen a címem aktualizáló átköltése: „Elzengtem híred, Tiszakécske!”

Balogh Mihály

³³ Horváth Győző: Hon- és népismereti modul. In: *Hogyan Tovább?* 2002/5. 21.